

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE TÜRK TARİH TEZİNE YÖNELİK GÖRÜŞLER VE ELEŞTİREL BİR DEĞERLENDİRME¹

FROM THE TWENTY-FIRST CENTURY TO KEMALIST REVOLUTION: AN OVERVIEW OF THE TURKISH HISTORY THESIS THEMED STUDIES IN BELLETEN JOURNAL BETWEEN 1937 AND 1938

Arş. Gör. Dr. Samed KURBAN

Kütahya Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, Kamu Yönetimi Bölümü, Kütahya/Türkiye

ORCID ID 0000-0001-6002-1573

Cite As: Kurban, S. (2021). "Erken Cumhuriyet Döneminde Türk Tarih Tezine Yönelik Görüşler Ve Eleştirel Bir Değerlendirme", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(53): 3198-3209.

ÖZET

Cumhuriyetin kurulması sürecinde ve ilanını izleyen dönemde Kemalist Devrim'in, ana fikri milli bir tarih yazımı olan bir çaba içine girdiği görülmektedir. Bu çabanın neticesinde 1930 yılında Türk Tarihinin Ana Hatları başlıklı bir kitap yayınlanmıştır. Kitapta temel savı, "Dünya medeniyeti Orta Asya'dan ve Türklerden diğer yerlere ve milletlere geçmiştir" olarak ifade edilebilen Türk Tarih Tezi ileri sürülmektedir. Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan ve Atatürk tarafından ismi konulan Belleten Dergisi'nde, farklı zamanlarda Türk Tarih Tezi'nin konu edildiği görülmektedir. Özellikle derginin yayınlandığı 1937 yılında ve onu takip eden yılda bu makalelerin yoğunlaştığı görülmektedir. Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Şemsettin Günaltay bu konuda Belleten Dergisi'nde makalelerini yayınlamıştır. Çalışmada, Belleten Dergisi'nde 1937 ve 1938 yıllarında söz konusu tarihçiler tarafından Türk Tarih Tezi konusunda ele alınan çalışmalar, bu teze getirilen eleştiriler kapsamında çok boyutlu bağlamda değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Tarih Tezi, Belleten, Kemalist Devrim

ABSTRACT

In the period following the establishment and proclamation of the republic, it is seen that the Kemalist Revolution was engaged in an endeavour to create national historiography. As an outcome of such endeavour, a book titled Türk Tarihinin Ana Hatları (Outlines of Turkish History) was published in 1930. The main argument of this book is the Turkish History Thesis, which can be expressed with the concept "World civilization has passed from Central Asia and Turks to the other places and nations.". It is seen that the Turkish History Thesis was discussed in Belleten Journal from time to time, which was published by The History Foundation of Turkey and named by Atatürk. Such articles were intensified especially in 1937 when the journal was published, and the following year. Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı, and Şemsettin Günaltay published articles on this subject in Belleten Journal. In this study, the studies relating to the Turkish History Thesis discussed by the subject historians in Belleten Journal in 1937 and 1938 will be evaluated in a multidimensional context within the context of the criticisms on such thesis.

Keywords: Turkish History Thesis, Belleten, Kemalist Revolution

1. GİRİŞ

Cumhuriyet tarihinin ilk on yılı aşkın süresi, Kemalist yönetimin modern ulus devlet oluşturma çabalarına tanıklık eder. Gerçekleştirilen reformlar, cumhuriyet öncesi dönemden kopuşu simgelerken, önemli siyasal, toplumsal ve kültürel değişimleri beraberinde getirmiştir. Genel yorum, özerk bir askeri bürokrasinin güçlü bir devlet yarattığı ve savaş sonrası uluslararası düzende kendini ortaya koymak için geçici bir çöküşün avantajlarından faydalandığı yönündedir. Bu yönüyle, otoriter ve merkezîyetçi bir yapılanmanın devlet yönetimini üstlendiği yönünde hâkim bir algı söz konusudur. Bununla birlikte kimi kesimlerce çok boyutlu bir bağlamda gerçekleştirilen Kemalist reformların eleştirildiği görülmektedir. Günümüzde hâlen tartışılan konulardan birini de dil ve tarih alanında yapılan kültürel devrimler oluşturmaktadır. Zira söz konusu dönem Türk kültürünün daha sert bir değişim geçirdiği bir dönüşümü ortaya çıkarır. Bu kültürel devrimlerin tezahür ettiği alanların en önemlilerinden biri ise Türk Tarih Tezi'dir. Söz konusu tez, özellikle gerekçelerinin bilimsellikten uzak olduğu ve cumhuriyet öncesi yakın dönemin mirasının göz ardı yönünde ileri sürülen görüşlerden dolayı eleştiri konusu olmaktadır.

Bu çalışma, cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte Türk milliyetçiliğini Türk Tarih Tezi üzerinden incelemektedir. Türkiye'deki etnik milliyetçiliğin yükselişi Türk Tarih Tezi'nin yükselişine eşlik etmiştir. Çalışma iki temel başlıktan oluşmaktadır. Öncelikle Türk Tarih Tezi'nin gelişim süreci iki alt başlıkta ele alınmıştır. Daha sonra Belleten Dergisi'nde 1938 ve 1939 yıllarında Türk Tarih Tezi ile ilgili yer alan üç makale analiz edilmiştir. Bu analiz ve yapılacak tarihsel ve karşılaştırmalı araştırmanın, cumhuriyet dönemi ve sonrasına ilişkin toplumsal süreçler hakkında bilgi vermesi amaçlanmaktadır. Türk Tarih Tezi'nin düşünsel ve tarihsel temelleri ve icra edilen girişimler göz önünde bulundurulduğunda araştırmanın zaman

¹ Bu Çalışma 4-6 Nisan 2019 tarihlerinde Çeşme'de düzenlenen III. International Applied Social Sciences Congress'de sunulmuştur

boyutu sınırlı tutulmuştur. Bu bağlamda çalışma, bu sınırlılık çerçevesinde cumhuriyet döneminin bir enstantanesini vermeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte konunun tarihsel ve toplumsal yönü, araştırma karşısındaki yönelimi de etkileyebilmektedir. Bu yönelim aktivist, pragmatik ve reform yanlısı veya yansız, bilimsel ve akademik bir bakış açısını yansıtabilmektedir. Çalışmada, araştırma nesnesi olan Türk Tarih Tezi ve bu tezi ele alan Afet İnan, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Şemsettin Günaltay'ın konuya bakışı ele alınacaktır. Dolayısıyla ele alınan çalışma söz konusu tarihçilerin ve sosyologların araştırmalarındaki yönelimleri hakkında fikir verebilecektir.

2. KEMALİST DEVRİMİN TÜRK TARİH TEZİ

2.1. Büyük Bir Türk Tarihi Yazdırma Girişimleri

Tarih, özellikle cumhuriyetin ilanını takip eden ilk on beş yıl içinde önemli siyasal ve toplumsal gelişmelerin ve dönüşümlerin yaşandığı bir zaman aralığını Türkiye Cumhuriyeti için önemli kılar. Bunun sebebi Türk devriminin 1919'dan 1922'ye kadar süren ulusal mücadele dönemi ve bunun ardından Türk toplumunun dönüşümünü amaçlayan reformlar süreci görülebilir. Kemalizm, bu devrimin ideolojik temelini temsil ediyordu ve bu nedenle Atatürk'ün reformlarıyla yakından ilişkiliydi. Türk ulus devletini, dünyanın gelişmiş devletlerinin seviyesine getirme konusundaki net karar, Kemalist reformların özünü açıklamaktadır. Modern ulus devletin inşasını sağlayan ilkeler kendi özgün paradigmaları olan Kemalizm üzerinden sağlanmıştır. 1930'larda ortaya çıkan Kemalizm ya da Atatürkçülük olgularını oluşturan düşünceler ve ülküler bütünü bir süreç içerisinde gelişmiştir. Kemalizmi oluşturan tutum ve kanıların hiçbir zaman ayrıntılı bir tanımı yapılamamıştır. Bununla birlikte Kemalizm asla tutarlı ve her şeyi kapsayan bir ideoloji hâlini almamıştır (Zürcher, 2013: 269). Bu reformlar, esas olarak, yeni merkezi otoritenin güçlendirilmesine, ulus inşasına, Türk devletinin ve toplumunun sekülerleştirilmesine, siyasi katılımın gerçekleştirilmesine ve ülkenin sosyoekonomik yapısındaki değişikliklerin yapılmasına yöneliktir.

Türk Tarih Tezi, yeni ulus devletinin inşası sürecinde eskiyle bağın zayıflatıldığı ve yer yer kopartıldığı bir dönemin ürünüdür. Bu bağlamda, tarih ve dil alanında büyük dönüşümler öngörerek yeni bir medeniyet rotası çizen tezin tarihsel gelişim sürecini ortaya koymak önemlidir. Türk Tarih Tezi'nin niteliğini tarih içinde Türk milletinin köklerini bularak, Türk tarihinin gerçek seyrini ve gelişim yollarını göstermek oluşturur. Bu uğraşın arka planında yatan sebep alışlagelen *ümmet tarihi* yerine, Türk'ü esas unsur kabul eden bir *millet tarihi* anlayışını ortaya koymaktır (Kocatürk, 1987: 503-504). Çünkü Kemalist reformlar, Türk milleti için tarihsel bir dönüşüm ortaya koymuştur. Ulusun dış kontrol ve nüfuzdan, dini kontrol ve teokratik bağlılıktan kurtarılmasını içeren bir paradigma değişimi söz konusudur. Atatürkçü reform hareketi, daha önceki reform dönemlerini karakterize eden kurumların ve hedeflerin düalizmine son vermiştir. Böylece hem Atatürk'ün hem de Kemalist ideolojinin reformları, Türk modernist elitini harekete geçirecek Türk tarihinde daha önce mümkün olmayan bir iç tutarlılık sağlamıştır.

Tarih tezi oluşturma çabalarının iki taraflı bir perspektiften ele alınması gerekmektedir. Bu bakış açısı tezin sadece dünya medeniyetleri içinde Türk tarihini ayrıcalıklı bir yere koyma çabasının ötesine geçmeyi sağlar. Öyle ki, bu çabalar cumhuriyet dönemiyle birlikte geçmişten yaşanan hızlı kopuşa da yardımcı olmaktadır. Çünkü farklı bir dünya görüşünün yansıması olan Osmanlı sisteminin ulusal tarih için esin kaynağı olarak düşünülmesi çelişik duracağı için uygun görülmemiştir. Dolayısıyla Anadolu uygarlıklarının ortaya çıkarıldığı, bunlarla günümüzdeki Türkler arasında organik bağlar olduğunun ispatlanmaya çalışıldığı yerelliği ağır basan yaklaşımlar olduğu görülmektedir (Hasgüler ve Uludağ, 2000: 35). Bu yaklaşımların arka planında ise yeni rejimin Osmanlı bakiyesi Anadolu köylülerini Türklerden oluşan bir ulusun mensupları kılma niyetinin açmazları yatmaktadır. Öyle ki, Cumhuriyetin seküler meşruiyet arayışı Osmanlı ve İslami geçmişten çıkarılamazdı. Dolayısıyla Anadolu'nun, Türklüğün Müslümanlığa ve Osmanlılığa dolaylı olarak dönüşümünden önce dahi Türklere ait bir yer olduğunun ispatlanması gerekiyordu (Yeğen, 2012: 241). Türk Tarih Tezi, Harf Devrimi ve Dil Devrimi ile kültür devriminin sacayağını oluşturuyordu. Harf Devrimi üzerinden Selçuklu ve Osmanlı ile bağ koparılmaktadır. Tarih tezi ile Orta Asya'ya yönelirken, dil devrimi ile tarihsel bağlamda antropolojik bulgular pekiştirilmektedir (Toprak, 2011: 16). Kemalist ideolojinin en önemli bütünleyici parçalarından birini oluşturan Tarih Tezi, milliyetçiliğin yanı sıra pozitivism² ve laikliğin felsefi temellerini oluşturduğu bir devrimin eseridir (Ersanlı, 2006: 104). Seküler bir ulus devlet inşa etmeye yönelik bu çabaların yanında dünya uygarlığına Türklerin yapmış olduğu katkıyı ortaya koymak diğer yönü oluşturur. Bu konuda Afet İnan'ın Belleten Dergisi'nde yer alan ifadeleri önemlidir.

² Bu dönemde, pozitivist düşüncenin kuramsal çerçevesi, başta Gökalp olmak üzere dönemin entelektüellerine, ulusal kolektif tasavvurlarının yeniden üretilerek milliyetçi ideolojinin hizmetine sunulması noktasında rehberlik etmiştir (Sönmez, 2012: 255).

Afet İnan, Atatürk'ün tarih tezi üzerindeki ilk çalışmaları başlatan ifadelerini şu şekilde ortaya koymaktadır (İnan, 1939: 244):

1928 yılında, Fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci *secondaire* nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi. Kendisine gösterdim. Bu böyle midir, dedim.

-Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış, dediler.

Semavi Eyice de Atatürk'ün 1930 yılında başlayan Türk Tarihi üzerindeki incelemelerine istinaden onun amacını şöyle ifade eder (Eyice, 1968: 515):

1. Büyük bir Türk Tarihi ve Türk medeniyetinin dünya tarihindeki yeri hakkında bir eser yazılmasını istiyordu.
2. Yapılan bütün çalışma ve teklifleri bir taslak olarak görüyor, bunların zamanla tamamlanacak ve düzeltileceğine inanıyor ve bunu bekliyordu.
3. Etrafını saran ve yeri cereyana uyararak her biri *tarihçi* kesilen zevatı bir şeyler hazırlamaya mecbur etmekle onları okumaya ve araştırma yapmaya zorluyordu.

Cumhuriyetin ilanını takip eden süreçte bütüncül bir Türk tarihi yazdırma girişimlerinin iki alanda gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi maarif³ (eğitim-öğretim sistemi), ikincisi ise Türk Ocakları'dır⁴ (Saray, 2007: 145). Türk Ocakları'nın Kemalist dönemde ve Türk tarih yazımının şekillenmesindeki işlevi gerek ocakta etkili kişilikler gerekse ocağın yayın organı Türk Yurdu aracılığıyla süreklilik göstermiştir (Copeaux, 1998: 39). Bunun yanında dönemin ideolojisinin yetiştirdiği siyasal tarihçiler ve görevlendirme yoluyla bazı siyaset adamlarını tarihçi yapması tarih tezi yazımında oldukça etkilidir. Örneğin; Yusuf Akçura, Müftüoğlu Ahmet Hikmet, Ziya Gökalp, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Fuad Köprülü, Ahmed Ağaoğlu, Necip Asım Yazıksız, Reşid Galip gibi kişiler siyasal eğilimli kişiler olmakla birlikte çoğu aktif parti üyeleriydi. Resmi tarih yazımı çalışmalarının kurumsal düzeyde atılım gerçekleştirmesi, bu siyasetçi tarihçilerden kişilerin kurduğu Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti sayesinde olmuştur. Cemiyetin amacı, Osmanlı Tarih Cemiyeti'nden farklı bir çizgiyi belirlemek ve Türk tarihini yeniden yazmaktır (Ersanlı, 2006: 110).⁵ Türk Tarih Kurumu'nun çekirdeğini oluşturan bu oluşum, sonradan Türk Tarihinin Ana Hatları isimli eseri meydana getirmiştir.

2.2. Türk Tarihinin Ana Hatları ve Tezi Olgunlaştırma Çabaları

Milliyetçiler, imparatorluğun değil ulus devletin en uygun siyasi birim olduğunu anlamıştı ve bunun sonuçlarını dikkate almak istiyorlardı. Bir ulus devlet inşa etmek; ortak bir etnik köken, tarih, dil ve kültür bağlarıyla birleştirilmiş homojen bir ulus gerektiriyordu. Bu öncelikle milliyetçiliği din yerine koymak anlamına geliyordu. Binlerce yıl önceki dönüşümlerinden bu yana Türklerin medeniyetinin ve hükümetinin temeli olan İslam'ın, artık siyasi yaşamın meşru amaçlarından türetilmesi gereken baskın ideolojik kaynak olarak işlev olarak görülmesinden vazgeçiliyordu. Tarih, kökleri Arap ve Fars kültürlerine dayanan İslam halifeliği yerine, Asya bozkırlarındaki puslu kökenlerinden Yunanlılara karşı zaferlerine kadar Türkleri vurgulayacaktı (Goldschmidt, 2002: 221). Atatürk'ün Türk tarihi oluşturma girişimleri Türk milliyetçiliği zemininde 1930'a kadar farklı şekillerde ortaya çıkmıştı. Ancak okullarda okutulan tarih kitaplarında Türk Tarih tezini bütün kaynakları, belgeleri ile işlemek pedagojik bakımdan uygun görülmemiştir (Göker, 1938: 13). Artık Kemalist ideolojinin bütüncül bir ifadesi gerekiyordu.

1930 yılına gelindiğinde, Türk Tarih Tezi'ni dayandığı ilmi belgelerle ilgili ortaya çıkarmak üzere, 1929'da Mustafa Kemal'in emriyle bazı tarih notları oluşturan, 1930'da Türk Ocağı içinde kurulan Türk Tarih Heyeti içinde çalışmalarını sürdüren ve 1931'de Türk Tarihini Tetkik Heyeti'nde yer alacak seçilmiş üyeler tarafından Türk Tarihinin Ana Hatları isimli eser kaleme alınmıştır (Ersanlı, 2006: 119-120). Türk Ocağı

³ Maarifin tanzimi konusunda ve eğitim sistemi içindeki temel aktörlerin ve paydaşların bilgilendirilmesine yönelik Atatürk'ün yapmış olduğu konuşmalardan bazılarında ulaşmak için bakınız: Saray, M. (2007) *Atatürk'ün Tarih Tezi, Tarih Araştırmacılarımız ve Tarih Bilinci*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları., İstanbul.

⁴ Türk Ocakları, resmen 25 Mart 1912 tarihinde kurulmuş bir teşkilattır. 1912'de yayımlanan Türk Ocağı Esas Nizamnamesi'ne göre, Ocağın amacı, "Akvam-ı İslamiyenin bir rükn-i mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve i'lasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak" idi. Kurulduğu dönem itibarıyla ülkenin en eski ve en büyük sivil toplum kuruluşu olduğu söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.turkocaklari.org.tr/> (Erişim Tarihi: 10.04.2020).

⁵ Bununla birlikte Türk Tarih Tezi'nin şekillenmesi konusunda Cumhuriyetin ilanını takip eden on yıllık süreçte bazı tarih çalışmaları notlar hâlinde yazılarak basılmıştır. Detaylı bilgi için bakınız: Ersanlı, B. (2006) *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları., İstanbul.

Türk Tarihi Heyeti azalarından Afet İnan, Mehmet Tevfik, Samih Rıfat, Yusuf Akçura, Reşit Galip, Hasan Cemil, Sadri Maksudî, Şemseddin, Vâsıf ve Yusuf Ziya Beyler kitabı toplama, tercüme ve telif yolları ile hazırlamışlardır. 1930 yılında sadece yüz nüsha basılan 605 sayfalık kitap sayılı kimseler arasında dağıtılmıştır (Eyice, 1968: 510). Türk Tarihinin Ana Hatları isimli çalışmanın giriş kısmından önce “Eserin ilk baskısının Türk Tarih Heyeti’nin başka azalarının ve mevzu ile alakalı zatların mütalaa ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır” ifadesi yer almaktadır (Türk Tarih Kurumu 2014: s.y). Dolayısıyla çalışmanın sadece yüz adet baskı ile sınırlandırılmış olmasının sebebi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Türk Tarih Tezi ile ilgili bütüncül bir yayın çıkarma girişimleri daha önce başlamasına ve bu konuda bazı girişimlerde bulunulmasına rağmen, Türk Tarihinin Ana Hatları çok kısa bir süre içerisinde hazırlanmıştır. Bu sebeple kitabın baskısının çoğaltılması hususunda Atatürk’ün konuyla ilgili tarihçi ve uzmanların görüşünü almak istemesi anlaşılmaktadır.

Türk Tarihinin Ana Hatları isimli çalışma on bir temel başlık ve alt başlıklardan oluşmaktadır. Bu başlıklar özetle şu şekilde ifade edilebilir (Türk Tarih Kurumu, 2014: V-XIII):

I. BEŞER TARİHİNE METHAL

- A. Kainât
- B. Tarih
- C. Irk
- D. Fikir

II. TÜRK TARİHİNE METHAL

Türklerin Ana Yurdu

Umumi Muhaceretler ve Medeniyetler

Ana Yurtlarından Ayrılan Türkler

Göçlerden Evvel ve Sonra Ana Türk Yurdu

III. ÇİN

- 1. Memleket
- 2. Ahali
- 3. Çin Medeniyeti
- 4. Çinin Siyasi Tarihi

IV. HİNT

- A. Memleket
- B. Tarih
- C. Hint Medeniyeti

V. KALDE, ELAM VE ASUR

VI. MISIR

VII. ANADOLU

- A. Eti İmparatorluğu
- B. Frigya
- C. Lidya

VIII. EGE HAVZASI

- A. Yunanistan
- B. Ege Medeniyeti
- C. Aka Elleri ve Müstemlekeler

D. Grek Kavminin Teşekkülü

E. Irklar ve Kavimler

F. Greklerden Evvel Yunanistan Sakinleri Hakkında

X. İRAN

A. Umumi Malumar

B. Metler

C. Persler

D. Partlar

E. Sasaniler ve Son Devri

XI. ORTA ASYA

A. Orta Asya'da Türk Medeniyeti Tarihine Umumi Bir Nazar

B. M.Ö. III'üncü Asırdan Sonra Orta Asya'da Kurulan ve Oradan Yayılan Türk Devletleri

1. Asya Hunları

2. Türk (Tukyu) İmparatorluğu

3. Tukyu Devleti'nden Sonra Orta Asya'da Türk Devletleri

4. Garbi Asya ve Şarki Avrupa'da Türk Devletleri (Hazar Devleti, Bulgar Devleti, Peçenekler ve Kıpçaklar)

5. Samanoğulları Devleti

6. Gazneliler

7. Karahanlılar ve Karahıtaylar

8. Selçuklular

9. Cengiz Devri

10. Timur Devleti

11. Osmanlı Tarihi

12. Türkiye Cumhuriyeti

Tarihsel ve dilsel toplumların ilk üç kongresinde geliştirilen ve 1930'da başlatılan Türk Tarihi Tezi, Türk halkının tarihi yerine hanedanlığa odaklanan Osmanlı tarihinin ve bir dizi göçle bağlantılı olarak ilerlemenin yörüngesini okuyan Avrupa merkezli tarihin yerini alacak şekilde tasarlanmıştır (Shaw, 2006: 135). Bu kuramın Türklere kendi geçmişleri ve kendi ulusal kimlikleri için Osmanlı döneminden bağımsız bir övünç duygusu vermeyi amaçladığı söylenebilir (Zürcher, 2013: 283). Türk Tarihinin Ana Hatları kitabında bütüncül bir kimlik kazanan Türk Tarih Tezi şu şekilde özetlenebilir: Mezopatamya, Mısır, Anadolu, Çin, Girit, Hindistan, Roma gibi büyük medeniyetlerin kurucuları, Orta Asya'nın otokton (yerli) halkı Türklere'dir. Teze göre Orta Asya'nın ikamet edenleri Türklere, burada yaşanan bir kuraklığa bağlı olarak daha elverişli bölgelere göç ederek gittikleri yerlerde büyük medeniyetler kurmuşlardır (Yeğen, 2012: 243). Bu bağlamda, Türk Tarih Tezi'nin en önemli unsurunun, yakın bir tarihte göç etmiş olmakla bu vatanın hakiki sahibi olunamayacağından hareketle, tarih öncesi Anadolu medeniyetlerinin Orta Asya Türk kökenli olduğunu ispatlama çabası olduğu görülecektir. Bu çabanın doğal sonucu olarak M.Ö. 10000 yıllarında Orta Asya'da Türk uygarlığının varlığı iddia edilmektedir. Bu çerçevede Türk Tarihinin Ana Hatları, Halil Berktaş'ın ifadesi ile *eski oryantlizmin Türklere tarihini sömürgeleştirmeye yönelik paradigmasına karşı koyuş çabası* olarak değerlendirilebilir (Özbek, 1997: 21). Doğu Bilimine yönelik bu karşı koyuş, aynı zamanda devletin siyasal kültürüne yön veren ve toplumun kodlarına etki eden bir gelenekten kopuşu Türk milliyetçiliği üzerinden ortaya koymaya çalışıyordu. Dolayısıyla tezi ele alan çalışmanın iç ve dış hesaplaşmanın bir tezahürü olduğunu söylemek pek de yanıltıcı olmayacaktır. Nitekim 1932 yılında düzenlenen Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Afet İnan (2010: 41) bunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Kafasını ve vicdanını, en son terakki şuleler ile güneşlendirmeye karar vermiş olan, bugünün Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki, onlar, 400 çadırlı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık, Arî, medenî, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir.”

Atatürk, hiçbir zaman bu müsvedde hâlindeki eserin yayılmasını istemeyişine rağmen, onun isteği ile bir yıl sonra (1931) Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı başlığı ile 30000 nüsha basılmış ve okullara dağıtılmıştır⁶ (Eyice, 1968: 510-511). Bunun yanında Birinci Türk Tarih Kongresi'nin düzenlendiği yıl liseler için ilk resmî tarih ders kitapları hazırlanmıştır. 1931-1941 yılları arasında liselerde okutulan *Tarih* başlıklı dört ciltlik eser Kemalist Devrim'in tarih tezini ortaya koymaktadır.⁷ Bu üç çalışma ortaya koyduğu fikirler açısından büyük bir benzerlik gösterir. Dünya medeniyetinin Türklere başlayarak yayıldığı ve Türk ırkının yüceliğine yapılan vurgu (Beşikçi, 2016: 38). Bunların dışında yapılmış çalışmalar olmakla birlikte, cumhuriyet dönemi çalışmalarına bakıldığında, Türk Tarihinin Ana Hatları, Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal Kısmı ve Tarih'in (dört ciltlik çalışma) tarih tezi çalışmalarının sacayağını oluşturduğu söylenebilir.

1932 yılında Ankara'da Birinci Türk Tarih Kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin düzenleniş amacı, Türk Tarih Tezi'ni tanıtmak ve 1929-1932 yılları arasında büyük ölçüde şekillenen tezin önermelerinin kuvvetlendirilmesidir (Ersanlı, 2006: 139). Bununla birlikte, yeni tarih tezinin Tarih kitaplarındaki uygulamasının eleştirel değerlendirilmesi de hedeflenmiştir. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Esat Bey açılış nutkunda bunu ifade etmektedir (Esat Bey, 2010: 12):

Bugün başladığımız kongrenin gayesine ve vazifelerine gelince: Bu seneden itibaren mekteplerimizin muhtelif sınıflarında okutulmaya başlanmış olan yeni Tarih kitabımızın bir senelik tecrübe neticesine göre, tenevvür veya tenvir maksadile, muhtelif bahisleri ve tedris usul ve kaideleri hakkında konferanslar verilmek ve tenkit ve müzakereler yapılmak ve önümüzdeki seneler için tedriste vahdet tesis edilmek lüzum ve zarureti üzerine bu kongreyi tertip ettik.

Kongreye, Türk Tarihi Tetkik Heyeti üyeleri başta olmak üzere tezin ileri sürdüğü fikirler karşısında karşıt görüşlü tarihçilerin de olduğu birçok tarihçi katılmıştır. Kongrenin birinci oturumunda açılışı gerçekleştiren nutuklara bakıldığında Türk Tarih Tezi'nin ateşli bir savunusunun gerçekleştirildiği görülecektir.

Türk Tarih Tezi, çağdaş tarihçiliğin ve Türk milliyetçiliğinin temel referanslarını kullanan romantik bir çizgi ve antropolojik bir tabana oturan bir açılım olarak görülebilir. Tezin ortaya koyduğu parametreleri tartışmak üzere toplanan Birinci Türk Tarih Kongresi de ana eksenini antropoloji olan etkinlik olmuştur (Toprak, 2011: 16). 1935 yılına gelindiğinde, Türk tarihi yazımıyla paralel gelişmesi gereken dil tezinin geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bunun anlamı filolojik ve antropolojik araştırmaların da gerekli olduğuna inanılmasıdır. Güneş-Dil Teorisi, Üçüncü Dil Kurultay'ından sonra, hemen her gün yayınlanan bir analiz olarak geliştirilmiştir. Atatürk, Güneş-Dil analizlerini kültür inkılabı hedefine ulaşmaya yardımcı görüyordu. Çünkü halkın konuştuğu dilde inkılap yapılamayacağına inandıktan sonra, bir irtica hareketi saydığı özleştirmeciliği nasıl frenleyeceğini düşünüyordu. Türk kültürünü Avrupalılaştıracak milletlerarası terimlerin milli bir sistem altında alınıp benimsenmesi, Güneş Dil Teorisi ile mümkün olabilecektir (Emre, 1956: 74).⁸ Teorinin ana tezine bakıldığında ilk dile en yakın dil olma özelliği taşıyan Türkçenin bütün dillerin kaynağı durumunda olduğu ifade edilmektedir. Teori psikolojik, antropolojik ve sosyolojik kanıtlarla⁹ desteklenmiştir (Şenoğlu, 2006: 35). Böylelikle Orta Asya vurgusu ile medeniyetin kaynağını gösteren Türk Tarih Tezi, bu medeniyetin dilinin kökenini ortaya koyan Güneş-Dil Teorisi¹⁰ üzerinden de ifade edilmiştir.

⁶ 30000 baskılı nüshanın ilk sayfasında Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal başlığı bulunmasına rağmen bu kitap büyük denemenin başlangıcındaki methal bölümün tekrarı değildir. Kitap daha basit bir şekilde ele alınmış olmakla birlikte, belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Bunun yanında Türk Tarihinin Ana Hatları çalışmasından sonra, büyük Türk tarihi yazma projesi kapsamında çalışmalar yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ersanlı, B. (2006) *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları., İstanbul. Eyice, S. (1968), "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *Belleten*, 32 (128): 509-526.

⁷ Dört ciltlik çalışmanın Türk Tarihinin Ana Hatları isimli ilk çalışma ile basıma hazırlandığı görülmektedir. Tarih de ilk çalışmada olduğu gibi kısa bir zaman aralığında kaleme alınmış ve bir sonraki ders yılına yetiştirilmesinin zorunluluğundan kitabın önsözünde bahsedilmiştir. Ayrıntılar için bakınız: Güran, K. (2016) *Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*, Kaynak Yayınları., İstanbul.

⁸ Kuramın doğuşu H.F. Kverdiç'in yazmış olduğu *Psychologie des Langues Turques* (Türk Dillerinin Psikolojisi) isimli 47 sayfalık bir çalışmanın Atatürk'e sunulması üzerine ortaya çıkmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Emre, A. C. (1956) *Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi*, Ekin Basımevi, İstanbul.

⁹ Teori, güneşin insanlar üzerindeki sosyal ve psikolojik etkisinin, insanların çıkardığı ilk ses ve kelimelerde temel belirleyici olduğunu iddia etmektedir. Teoriye göre Türkler, ilk sesli sembolü, yani ilk kelimeyi, güneşi tanımlamak için kullanmışlar ve kullandıkları diğer kelimeler de bu tanımlama etrafında şekillenmiştir.

¹⁰ Konuyla ilgili olarak düzenlenen dil kurultaylarında yerli ve yabancı bilim adamlarının görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Güneş Dil Teorisinin Ana Hatları adı altında bir eser yazılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Saray, M. (2007) *Atatürk'ün Tarih Tezi, Tarih Araştırmacılarımız ve Tarih Bilinci*, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

3. TÜRK TARİH TEZİ'NE YÖNELİK TEMEL ELEŞTİRİLER KAPSAMINDA BELLETEN DERGİSİNDE 1937-1938 YILLARINDA YER ALAN ÇALIŞMALAR ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Tarihsel yazı, modern ulus kavramının on sekizinci yüzyılın sonlarına ait Amerikan ve Fransız Devrimlerinde formüle edilmesinden bu yana, Avrupa genelinde ulus oluşturma sürecine bağlanmıştır. XIX. yüzyıl, tarihsel yazının profesyonelleşmesine ve metodolojik temel kuralların titiz bir şekilde uygulanmasına tanık oldu. Ancak XIX. yüzyılın sonlarında Almanya'daki neo-Rankeanizm örnekleri veya İtalya'daki Risorgimento sonrası tarihçenin gösterdiği gibi, tarihsel metinler siyasi anlamlarla doldu. Tarihçi, Hegelyan, Marksist veya postmodernist olsun, profesyonel tarihçiler hiçbir zaman politika sorunundan kaçınamadılar (Berger vd., 1999: 6). Süreç içinde kurumsallaşma çabasına ulusal duygunun yoğunlaştırılması eşlik etmiştir. Bunun sonucunda metodolojik ihtimam ve profesyonel kurumların temeli üzerindeki artan vurgu, ulusal özlemleri meşrulaştırmak için başvurulmuş tarihin ideolojik sömürüsüyle eşzamanlı gerçekleşmiştir (Baar, 2010: 76). Söz konusu durum XX. yüzyılın ilk çeyreğinde siyasal rejimin değişim gösterdiği Türkiye Cumhuriyeti için de geçerlidir. Türk Tarih Tezi'nin olgunlaştığı 1929-1932 yılları teze ilgili yayınların ortaya çıktığı zaman aralığını ifade eder. Atatürk'ün emri ve isteği ile oluşan bu yayınların ileri sürdüğü tezin söz konusu dönemde ve sonrasında ciddi eleştiriler aldığı görülür. Esasen tezin ele alındığı yayınlar kısa sayılabilecek bir zamanda oluşturulmuştur. Bütüncül olarak yalnız yüz adet basılan Türk Tarihinin Ana Hatları başlıklı eserin Atatürk'ün de isteği üzerine daha fazla basımı yapılmamıştı. Bu konuda aslında Mustafa Kemal'in de pek memnun olmadığı görülmektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Atatürk'ün diğer birçok kısmının aşağı yukarı Osmanlı tarihine benzeyen kitabı beğenmediğini ifade eder (Uzunçarşılı, 1939: 349). Tarih'in basımı, Türk Tarihinin Ana Hatları çalışmasından bir sene sonra gerçekleştirilmiştir. Büyük ölçüde 1930 yılındaki yüz nüshalık baskıdan yararlanılmasına rağmen 1931 yılında liselerde okutulmaya başlanmıştır. Üstelik Tarih'in önsözünde çalışmanın bazı eksikler taşıdığı ve ileride yeni basılışlarda tamamlanacağı yazmaktadır. Dolayısıyla Tarih, tam olarak arzu edildiği gibi hazırlanmamasına rağmen, Atatürk'ün de önemli eksiklikler bulunduğu Türk Tarihini Ana Hatları eserini referans göstermiştir.

Türk Tarih Tezi hakkındaki temel eleştirilerin odak noktası iki husus üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bunlardan birincisi, dünya tarihinde büyük medeniyetlerin kurucularının Türkler olduğu ifade edilmesine rağmen Osmanlı, Selçuklu ve Uygur medeniyetleri dururken tezin İskitlere, Hititlere ve Sümerlere gitmesidir (Akurgal, 1956: 582). Diğeri ise tezin ve dayandığı gerekçelerin bilimsel niteliğinin zayıf olduğudur. Bununla birlikte büyük ve bütüncül bir Türk tarihi yazma projesinin başarılı olamamasının sebepleri devrimci ve aceleci bir atmosfer, birinci elden kaynakların çok az olması ve projenin tarihsel bir sürekliliği sistemli bir şekilde günümüze getirememesinde aranabilir (Ersanlı, 2006: 125). Söz konusu eleştiriler tezin olgunlaşma sürecinde ve Atatürk'ün isteğiyle gerçekleştirilen Birinci Türk Tarih Kongresi'nde de dile getirilmiştir. Ancak eleştirilerin karşısında yapısal ve bütüncül bir karşı duruşun ortaya koyulamadığı görülmektedir.

Mustafa Kemal, hayatının son on beş yılını İslam kalesinden laik bir ulus-devlete dönüşüme adanmıştır. İslam, bin yıl önce dönüşümünden bu yana Türkler için hükümetin yaşam tarzı ve temeli olurken şimdi medeniyet vurgusu ile Türklerin ve Türk kimliğinin üzerinde bir gelenek savunulmaya çalışılıyordu. Aynı durum Osmanlı mirası için de geçerliydi. Cumhuriyet rejiminin idealleri Kemalist reformlarda somutlaşıyordu. Atatürk, halkın daha uygar bir yaşam biçimi istikametinde gerekli ilerleme evrelerinden geçtiğini düşünüyordu. Dolayısıyla, lider ve seçkinler bu süreci olabildiğince hızlı bir şekilde irdelemek ve hızlandırmak yükümlülüğü altındaydı (Heper, 2010: 99). Modern Avrupa uygarlığını yakalamanın ancak düşünsel düzlemdeki değişim yoluyla gerçekleşebileceği inancı hâkimdi. Eski geleneklere bağlılık laisizm üzerinden zayıflatılırken, milliyetçiliğin Türklerle karşı yeni bir politik kimlik vermesi amaçlanmaktaydı (Karpat, 2007: 67). Kültürel devrimin parçalarını oluşturan dil ve tarih alanındaki reformlar da bu hızlı sürecin sonucu olarak kısa sürede hayat bulmuştur. Bu sebeple, Türk Tarihinin Ana Hatları sınırlı sayıda basılmıştır. Ayrıca liselerde bir süre okutulan dört ciltlik Tarih'de de noksanlıklardan bahsedilmiştir. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde tez üzerindeki eleştirilere yer verilmekle birlikte, oluşumun ağırlıklı olarak güzellemelerin hâkim olduğu bir toplantı olduğu söylenebilir. Bir diğer husus bazı kimselerin Atatürk'ün tarih ve Türklüğün tarih içindeki yeri tezlerini hazmetmeden, *şirin görünmek* maksadıyla çeşitli yazılar kaleme almalarıdır. Semavi Eyice bunun sebebini, yardımcıları beklenen şahısların birçoğunun gayeyi anlayamamalarına veya yetersiz oluşlarına bağlar (Eyice, 1968: 518). Tezi ilk defa tam olarak ortaya koyan Türk Tarihinin Ana Hatları kitabı, 125 kitaplık bir kaynakçaya sahiptir. Ancak onuncu yüzyıl Arap tarihçisi İbn Nedim'in Kitab-ül Fihrist adlı eseri dışında birincil kaynak bulunmamaktadır (Ersanlı, 2006: 121).

Dolayısıyla tarihin seyrini bilinenden farklı bir şekilde ortaya koymaya çalışarak on bin yıllık bir geçmişi referans gösterme iddiasında olan bir tezin bu türden eksiklikleri var olmuştur.

Türk Tarih Tezi hakkında en radikal eleştirileri getiren kişilerden biri de Zeki Velidi Togan'dır. Togan, Birinci Türk Tarih Kongresi'ne katılanlardan biridir. Gerek Anahatlar kitabı gerekse Tarih basıldıktan sonra kendisine de fikirleri ve eleştirileri sorulmak üzere gönderilmiştir (Togan, 2010: 168). Togan'ın Anahatlar ve Tarih kitapları özelinde Türk Tarih Tezi üzerinde yaptığı eleştirel değerlendirmeler iki temel noktada toplanmaktadır. O, Türklerin Orta Asya'dan göç etmelerinin sebebinin Türkistan'ın giderek ileri bir kuraklığa erişmesi kuramı karşısında, bu göç hareketlerinin nüfus yoğunluğundan ileri gelmiş olacağı fikrini benimsemiştir. İkinci olarak, kuraklık tezini ispat amacıyla her iki kitaba da sokulan *on yedi kumaltı şehri* hakkındaki yanlışlığı bu vesile ile göstermiştir (Özbek, 1997: 22). Togan, 1946 yılında kaleme aldığı ve Türklerin tarihini erken dönemlerden başlayarak XVI. yüzyıla kadar bir bütün olarak ele alıp incelediği Umumi Türk Tarihi'ne Giriş başlıklı çalışmasında da bu duruma değinir: "Türklerin Önyasyada yerleşmelerinin yalnız Bizansla mücadele mahsulü olmayıp, Ortaasya nüfus artıklığının çok eskiden başlayan tabii akımının teressüp mahsulü olduğu da ispat olunur bir davadır (Togan, 1981: V)." ¹¹ Dönemin koşulları içerisinde, Togan'ın politik tarihçilik anlayışının ötesine geçerek kendine münhasır bir eleştirel tavır benimsemesi dikkat çekicidir. ¹² Üstelik Togan, bu konudaki tavrını eserlerinde ve katıldığı toplantılarda muhafaza etmeyi başarmıştır.

Mehmet Fuat Köprülü de Togan gibi eleştirel değerlendirmeler yapan az sayıdaki tarihçiden biridir. Halil Berktaş'ın ifadesiyle "Köprülü'nün tarihçiliği gerek içerik gerekse yöntem bakımından Cumhuriyet ideallerinin sağlıklı bir izdüşümünü meydana getirirse de aslında erken Cumhuriyet döneminin resmi tarihçiliği değildir ve arada çok daha karmaşık bir ilişki söz konusudur (Berktaş, 1991: 26-34)." Köprülü, Türk Tarih Tezi'nin bilimsel niteliğinin zayıflığına işaret ederken söz konusu dönemde kütüphanelerin yetersizliğine değinmiştir. Orta Asya'ya ait tetkiklerin henüz başlangıç aşamasında olduğunu belirten Köprülü, Doğu Türkistan'ın Turhan şehrinde yapılan kazılardan çıkarılan eserlerin Berlin'de, Paris'te, Londra'da, Petersburg'da ve Çin'de bulunduğunu belirtir. Dolayısıyla, Türkler hakkındaki tarihi belgelerin verdiği bilgiler, bu çıkarılan belgelerin layığıyla incelenmemesinden dolayı lüzumu kadar çok değildir (Köprülü, 2010: 43). Köprülü'nün Annales Okulu tarih araştırmalarının Türkiye'deki az sayıdaki temsilcisinden biri olması, onun Türk tarihi projesine yönelik yaklaşımını etkilemiştir. Çalışmalarını sorun odaklı analizlere dayandırması ve disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemesi bunu göstermektedir (Sönmez, 2012: 258). ¹³

Türk Tarih Tezi, bilimsel niteliğinin zayıf olduğu, cumhuriyetin ilanından önce yaklaşık 1000 yıldan fazla bir süreyi kapsayan geçmişi göz ardı etmesi gibi hususlar üzerinden eleştirilmiştir. Birinci Türk Tarih Kongresine iştirak eden ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyelerinden olan Afet İnan, Şemsettin Günaltay ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Belleten Dergisi'nde 1938 ve 1939 yıllarında birer makale yazmıştır. Makaleler, ağırlıklı olarak tez hakkındaki değerlendirmeleri ve eleştirilere yönelik açıklamaları içermektedir. Bu üyelerden Afet İnan ve Şemsettin Günaltay aynı zamanda kongrede sunum yapmış kişilerdir. Belleten Dergisi, 1936 yılında yayımlanmasına karar verilen ve 1937 yılından itibaren ilk sayısını çıkaran Türk Tarih Kurumunun faaliyetlerinden biridir. İsmi bizzat Atatürk tarafından konulmuştur ¹⁴ (Göker, 1938: 15; İğdemir, 1939: 356). Esasen Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Türk tarihi konusunda araştırmalar yapmak üzere kurulan ve sonradan Türk Tarih Kurumu adını alan kurumu ortaya çıkaran düşünce ve dinamikler Belleten için de geçerlidir. Kemalist reformlar kültürel alanda ve Türk tarihi özelinde yoğunluk kazandığı bir dönemde hızla icra edilmektedir. Dolayısıyla çeşitli yayın organları aracılığıyla tezin ve bu konuda yapılan çalışmaların kitlelere ulaşması hedeflenmiştir.

¹¹ Zeki Velidi Togan'ın eleştirilerini, Türk Tarih Tezi'nin bilimsel niteliği üzerinde yoğunlaştırdığı görülür. 1946 yılında büyük tezi kastederek "Türk tarihinin uydurmalar yoluna girmeye muhtaç olmadığını" ve "onu aydınlatmak yolundaki mesai hakiki ilme ne kadar sadık kalırsa, o nisbette takdire mazhar olacağını" belirtmesi bunun en açık delilidir: Özbek, N. (1997) "Zeki Velidi Togan ve Türk tarih tezi", *Toplumsal Tarih*, 8 (45): 20-27.

¹² Birinci Türk Tarih Kongresi sonrasında Fuat Köprülü İstanbul'a döndüğünde kendisine niye uysal davrandığı sorulduğunda "ne yaptım, benim evim sırtımda değil ki" diye cevap verdiği rivayet edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Özbek, N. (1997) "Zeki Velidi Togan ve Türk tarih tezi", *Toplumsal Tarih*, 8 (45): 20-27.

¹³ Annales Okulu tarih anlayışı özetle üç temel ilkeye dayanmaktadır: Tarih paradigmasının ve tarih araştırmalarının konusunun devlet, siyaset ve devletlerarası ilişkilerle sınırlanmamasının aksine; insan faaliyetlerinin tamamına yönelik tarihsel çalışmalara odaklanması, tekil ve benzersiz olaylara yoğunlaşan tarih anlayışı yerine sorun odaklı ve analitik tarih çalışmaları ve tarih disiplininin kapsamının geniş tutularak sosyal bilimlerin diğer disiplinleriyle iş birliğine gidilmesidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Sönmez, E. (2012) "Annales okulunun Türkiye'deki tarih araştırmalarına etkisi", *Mehmet Fuat Köprülü*. (Ed. Y.K. Taştan), T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

¹⁴ Kelime, Bülten kelimesinin kökenini oluşturan İtalyanca Bulletin kelimesinden gelmektedir. Derginin isminin ortaya çıkışı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: İğdemir, U. (1939) "Atatürk ve belleten", *Belleten*, III (10): 355-356.

Tarih, tüm gerçek olaylar için eleştirel bir aramayı temsil eden, insan geçmişi ve yaşamın kendisi kadar geniş bir sorgulama alanı olan geçmiş olayların bütünlük bir anlatımıdır. Bu anlatıma uygun şekilde Türk Tarih Tezi'nin bilimsel niteliğine ilişkin olarak objektif ve kapsamlı bir eleştiri de İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan gelmiştir. Uzunçarşılı, Türk Tarihi Yazılırken Atatürk'ün Alâka ve Görüşlerine Dâir Hatıralar isimli makalesinde bunu açıkça ifade eder (Uzunçarşılı, 1939: 349):

İşin ehemmiyet şumulünü kavrayanlar boyacı küpüne daldırıp çıkarma kabilinden acele bir Türk tarihinin yazılamayacağını ileri sürdülerse de sözlerine ehemmiyet verilmedi; cesaret edip vazife alanlar tarafından mikdarı pek mahdut olarak (Türk Tarihinin Ana Hatları) ismi altında 1930'da bir cilt neşredilmişti; mecmuu orta kıt'ada altı yüz sahife tutan bu eserde Osmanlı tarihine elli sahifelik bir yer ayrılmıştı; kitabın sonunda müracaat edilen yüze yakın eserin içinde maalesef Osmanlı tarihine ait müstakil bir kitap yoktu; bununla beraber ana hatlarındaki Osmanlılara ait malumâtın çocukluğumuzda mekteplerde okuduğumuz merhum Abdurrahman Şeref Beyin Osmanlı tarihinden alınarak yeni bir şekilde işlenmiş olduğu göze çarpıyordu; bu kısmı yazan cesur tarih âliminin Mansuri zâde Mustafa Paşa merhumun (Netayicülvukuat) isimli eserinden dahi haberi olmadığından ona olsun mümkün olmamıştı.

Uzunçarşılı'nın, Türk Tarihinin yazılması sürecinde Atatürk'e dair hatıraları paylaştığı makalesi, teze dair iki önemli konuya temas etmektedir. Bunlardan birincisi, Türk Tarih Tezi'ne yönelik en temel eleştiri üzerinedir. Türk Tarihinin Ana Hatları oldukça kısa bir sürede yazılmıştır. Üstelik birincil kaynaklar ve belgeler ihmal edilmiştir. Kaynaklar, bir gerçeğe tanıklık eder ve bu nedenle kaynakların sınıflandırılması tarihsel araştırma için tek temel dayanaktır. Uzunçarşılı bu konuda Atatürk'ün oldukça hassas olduğunu belirterek, yüz nüshalık baskının ardından Türk tarihi yazılmasının yeni ve verimli bir yola girdiğini belirtir. Uzunçarşılı'nın temas ettiği bir diğer konu ise Anahatları kitabında Osmanlı tarihine yalnızca elli sayfa ayrılması ve kaynakçasında Osmanlı tarihini ele alan ayrı bir kaynağın bulunmamasıdır. Uzunçarşılı, cumhuriyet tarihinin en önemli Osmanlı tarihçilerinden biridir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal isimli eserinin önsözünde Türk Tarih Kurumunun, Büyük tarih Tarihi yazımında kendisine Osmanlı Devleti'nin idarî, askerî ve ilmî kısımlarını yazma işinin düştüğünü belirtir (Uzunçarşılı, 1984: IX). Gerek Osmanlı tarihi üzerine gerekse teşkilat yapısına dair yazdığı eserler günümüzde bile mevcut değerini korumaktadır. Dolayısıyla hassasiyet gösterdiği konunun Osmanlı tarihi olması şüphe götürmeyecek bir meseledir. Bu sebeple Türk tarihi yazma projesinin ona göre kalıcı olamamasının sebepleri bellidir.

Büyük Türk Tarihi Projesi oluşturma sürecinin en önemli aktörlerinden biri de Afet İnan'dır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyesi tek kadın olan İnan, erken cumhuriyet dönemine damgasını vurmuştur. Tezin ilk ortaya çıkış sürecinden olgunlaşma evresine kadar tüm tarihsel duraklarda kendisinin izine rastlanabilir. Afet İnan'ın, Belleten dergisinde yer alan Atatürk ve Tarih Tezi makalesinde bunu görmek mümkündür. İnan'ın çalışması Atatürk'ün Türk tarihi için önemini belirten övgü dolu ifadeler ve Türk Tarih Tezi'nin ortaya çıkış sürecini kapsar. 1928 yılında Fransızca bir kitapta Türk ırkı ile ilgili yer alan ifadeler üzerine Atatürk ile aralarında konuşmanın tarih tezi üzerindeki ilk çalışmaların başlamasını sağlamıştır. Bununla birlikte, çalışmada Türk ırkının taş cılamayı bulduğu, ziraat hayatını yaşadığı ve madenlerden istifa ettiği belirtilmektedir. İklim şartlarının değişmesi ile Orta Asya'dan Türklerin dört bir tarafa yayıldığını ifade edilerek, Irak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucularının Orta Asyalı Türkler olduğu belirtilmektedir (İnan, 1939: 245). İnan'ın, tarih tezinin kısa bir özetini de açıkladığı makalesinde tez karşısında ileri sürülen eleştirilerin hiçbirine yer vermemesi dikkati çeker. Bunun yanında Atatürk'ün Türk tarihi araştırmalarına verdiği önemi sıkça dile getirmiştir. Ancak yine Atatürk'ün tarih araştırmaları sonucu ortaya çıkan eserlere yönelik eleştirilerine de yer vermemiştir. İnan'ın gerek bu çalışması gerekse Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunmuş olduğu iki bildiri ve eleştirilere bakıldığında Kemalist öğretinin temel parametreleri çerçevesinde Türk Tarih Tezi'ne bir adanmışlık görülmektedir.

Tıpkı tarih gibi, tarihçilik de genellikle geleneksel olarak belirli bir ulus devletin mekânsal-zamansal bir ortamında yazılır ve analiz edilir. Tarih yazımı ulusal bağlamda tarih yazmayla ilgili gelişmelere ilişkin açıklamaları yerelleştirme ve uluslararası boyutları ihmal etme eğilimindedir. (Lorenz, 1999: 25). Cumhuriyet döneminin büyük bir Türk tarihi yazma projesi bu türden bir yerelleşmeyi savunuyordu. Bu savunmaya ortak olanlardan biri olan Afet İnan'ın Kemalist Devrimler karşısındaki bakış açısı ve duruşu Birinci Türk Tarih Kongresi'nde¹⁵ kendisini göstermiştir. Kemalist tarih yazımının kültürel devrimine sıkı sıkıya bağlı olan İnan, kendi vizyonuna uygun bir tarihsel yazma pratiğine sahiptir. Tezin ortaya çıktığı ve

¹⁵ Afet İnan, kongre zabıtlarında Dr. Reşit Galip'le birlikte, en uzun tebliğ sahibi kişilerden biridir. Ancak kongrede konuşmasını bu kadar uzun tutmamıştır. Kongre zabıtları basılırken tebliğini geliştirmiştir (Toprak, 2011: 20).

olgunlaştığı dönemde (1929-1932) yirmili yaşların başında olan İnan'ın coşkusu, dönemin heyecanı ve romantik milliyetçiliği bu tarihsel yazma pratiğinin keskin ve yer yer bilimsel olmayan ifade ve ithamla var olmasına neden olmuştur. İnan'ın "Ortaasiyanın Otoktan halkı Türktür. Binaenaleyh, orada, büyük Türk ailesinden başka ve ondan ayrı 'İndo-Öropeen' namı altında bir ırk yaratmaya kalkışmak tabiata isyan olur. Makul ve insanî olan, tabiatın, Ortaasiya yaylarında yarattığı ırkı tanımak ve onun adına hürmet etmektir" yönündeki ifadesi buna örnektir (İnan, 2010: 41). Afet İnan, Türklerin ana yurdunun Orta Asya olduğu yönündeki görüşünün bizzat Atatürk tarafından dile getirildiğini ifade etmiştir. İnan'a göre, bu sebeple söz konusu görüşler tarihi değeri olan birer belge mahiyetindedir (İnan 2000: 279-280). Büşra Ersanlı, Afet İnan'ı sadece romantik ulusçu bir tarihçi olarak tanımlamanın yeterli olmadığını, onun her şeyden önce görevli bir tarihçi olduğunu söyler (Ersanlı, 2006: 148). Atatürk'ün ortaya çıkan yayınlar hakkındaki fikirleri, Birinci Türk Tarihi Kongresi'nde yaşanan tartışmalar ve 1929-1939 arasındaki her türlü eleştiri ve öneri karşısında, Afet İnan'ın tezin kutsanması ve savunması yönünde çizgisinin dışına çıkmadığı aşikardır.

Tarihsel yazı ve yorum çeşitli özel problemleri içerir. Tarihsel delillerin kullanılmasında ve yorumlanmasında özel bir zorluk, zaman ve mekâna uzak olan olayları ve kişilikleri toplumların kendi zamanı ve kültüründen ziyade çağdaş standartlar ve koşullar açısından değerlendirmesidir. Bu zorluk çerçevesinde, Türk tarihi üzerine en coşkulu savunmaları gerçekleştiren kişilerden biri de Şemsettin Günaltay'dır. O da büyük Türk tarihi tezi oluşturma projesinde görevlendirilen tarihçilerdendir. Günaltay, İsmail Hakkı Uzunçarşılı ve Afet İnan'dan farklı olarak akademisyen olmanın yanı sıra devlet adamlığı vasfına sahiptir. Yirminci yüzyılın ilk yarısına kadar devlet kademesinde ve aktif siyasetin içinde yer alan Günaltay, erken cumhuriyet döneminde iz bırakan az sayıda kişiden biri olmuştur.

Şemsettin Günaltay, Türk Tarih Tezi hakkındaki eleştirilere doğru bir şekilde tespit edilmiş sorular üzerinden cevap vermeye çalışmıştır. Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatların Mahiyeti ve Tezin Kat'î Zaferi başlıklı çalışması ile oldukça kapsamlı bir yazıyı kaleme almıştır. Günaltay, tez hakkındaki itiraz ve eleştirilere yönelik olarak kendi ifadesiyle onların *çürük içeriklerini göstermek üzere* altı alt başlıkta karşılık verdiği hususları şu şekilde belirtmiştir (Günaltay, 1938: 339):

- ✓ Orta Asya'nın Kurulması Meselesi
- ✓ Türkistan en eski kültür merkezi ve Türklerin anayurdudur
- ✓ Brakisefal ırkın ana yurdu Orta Asyadır
- ✓ Türkler beyaz ırktandır, Anayurtları Moğolistan değil Türkistan'dır
- ✓ Başta Sümerler olmak üzere Ön Asyanın Azyanik denilen kavimleri ve Etiler Orta Asyadan gelmişlerdir
- ✓ Mısır ve Orta Asyalı brakisefaller.

Şemsettin Günaltay, makalesi ile tarih tezi hakkındaki eleştiriler karşısında yabancı yazını birçok kez referans gösterdiği bir karşı duruş sergilemiştir. Bu konuda bütüncül bir ifade tarzı üzerinden tüm sorulara yanıt verme gayreti içinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ulusal tarihsel yazılar sıklıkla ağır önyargılara tabi olabileceği gibi, bilimsel yaklaşma çabalarının da bazen yetersiz kalabileceği görülmektedir. Günaltay'ın çalışmasında tıpkı Afet İnan gibi tez hakkında özeleştiri yapmadığı ve koşulsuz bir savunma ve güzelleme içinde olduğu görülmektedir. O, tarih tezine yönelik eleştirileri ve bu eleştirileri getirenleri *zavallı, basit ve sınırlı bilgi sahibi, ilmi bir kıymeti olmayan* gibi ifadelerle nitelendirmektedir. Günaltay, bununla birlikte, tarih araştırmaları konusunda şerefli görülen her şeyin tarihinin Osmanlı imparatorluğunun Türk olmayan unsurlarına isnat edildiğini belirtir. Dolayısıyla onun da Türk tarih araştırmalarında başvurduğu dinamikler etnik bir kimlik üzerinde yükselmektedir. Sonuç olarak Günaltay'ın tarih yazıcılığı da yönelimleri her biri diğerlerini andıran, Kemalist devrimin hâkim gücü ve erken cumhuriyet döneminin toplumsal farklılaşma eksenleri bağlamında gerçekleşmiştir. Onun, Türk ulusal milliyetçiliği üzerinde yükselen tarih yazıcılığı da toplumdaki gücün dağılımı ile ilişkisi çerçevesinde bir tutum sergilemiştir. Farklılıkların aslında bağımsız bir gelenek oluşturmadığı açıktır. Bunun yerine ortak bir temadaki çeşitlilikten bahsetmek daha makul bir açıklama biçimi olmaktadır.

4. SONUÇ

Milliyetçilik temelinde gelişen tarih yazıcılığı, o milletin geçmişinin ve kültürel söylemin doğal bir şartı olmaktadır. Modern toplumdaki tarihsel bilinç, ezici bir biçimde ulus devlet tarafından çerçevelenmiştir. Modern ulus-devletler, toplumlarının tarihi temsilleri dahil olmak üzere değerleriyle yüzleşmek veya onlarla ilişki kurmak zorundadır. Bu bağlamda romantizmin tarihçiliğinin altında yatan tarihsel öncülün, herhangi

bir ülkedeki kültürel evrimin kademeli ve bilinçsiz doğasının öğretisi olduğu söylenebilir. Romantikler, bütün ulusal kültür formlarının organik birliğini ve benzersiz bir şekilde gelişimini ilan etmişlerdir. Geçmişlerini bu şekilde irdeleyen modern toplumlarda tarih yazımı da bu gelişimin sonucu olarak devam etmiştir.

Tarihçiler, modern ulus devletinin inşası sürecinde toplumda yerleşik etkisi devam eden bireysel ve kolektif güçlerin var olan egemen toplumsal formlarına karşı tarih yazımını üstlenmişlerdir. Bu dönemde ulusal tarih yazımının farklı biçimlerdeki ortaklıklar sadece tarihsel anlatıların bileşenlerinde değil, tarihi yazanların bütün entelektüel görünüşleri boyunca da gözlenebilir. Dolayısıyla tarihçilerin eğitim geçmişleri, entelektüel birikimleri, niyetleri ve bunları yerine getirme girişimleri, ideolojik yönelimleri ve statüleri yönelimlerinde belirleyici olmaktadır. XIX. yüzyıl Romantik döneminde tarihçilerin kendi uluslarının tarihleri ile gösterdikleri yakınlık Türkiye için XX. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Türk tarih yazılılığı konusunda Afet İnan ve Şemsettin Günaltay'ın da Kemalist Cumhuriyet'in resmi tarih yazıcılığının etkisinde kalan tarihçiler olduğu görülmüştür. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise büyük Türk tarihi yazımında görevlendirilmesine rağmen, bilimsel yaklaşımını muhafaza etmeyi başarmıştır. Üstelik tarih tezinin eleştirel değerlendirmesi konusunda belli başlıklarda Atatürk ile hemfikir olduğu görülmektedir. İnan ve Günaltay, tarih çalışmalarını dönemin siyasi ve entelektüel ruhundan ayrılmadan ve Kemalist reformların ortaya çıkardığı büyük dönüşümün coşkusu ile sürdürmüşlerdir. Ancak gerek İnan gerekse Günaltay'ın ulusal tarih yazımı konusundaki tarihçiliğinin 1923'den itibaren var olan temel paradigmanın sadece birer prototipi olduğuna dikkat çekmek gerekir. Söz konusu tarihçiler, Erganlı'nın ifadesiyle bilim adına kurulmuş milli tarih cephesinin iki üyesiydi. Üstelik onlar yalnız değildir. Resmi bir Türk tarihi projesi oluşturma konusunda görevlendirilen kişilerin birçoğu politik tarihçi bir kimlikle sürecin bir parçası olmuştur. Türk Tarih Tezi'nin başarısız ya da kalıcı olamamasının temel sebeplerinden birisi budur. Konunun tarihsel ve toplumsal yönü, yansız ve bilimsel bir yönelim içinde araştırma yapmayı zorunlu kılmaktadır. Ancak bütüncül bir tarih tezi oluşturmada perspektif ve eleştiri bağlamında bir bütünsellik sağlanamamıştır. Ulusal bir tarih yazımının ulusal bilinci ifade etmenin tek yolu olarak görülmesi ve dar bir zaman içine sıkıştırılması bu konuda yapılan çalışmaların belirli bir planlamadan, parametreleri belli bir yöntemden ve sistematik bir yapıdan uzak kalmasına sebep olmuştur. Bunun yanında medeniyet iddiasının ispatının tarihin oldukça geri bir tarihe götürülmesiyle sağlanması amaçlanmaktadır. Ancak toplumsal karşılığı olan Osmanlı ve Selçuklu miras göz ardı edilmiştir. Modern ulus devletler içinde var olma mücadelesi sadece etnik bir kimlik üzerinden ifade edilmeye çalışılmıştır. Sonuç olarak; Kemalist devrimin, oryantalist gelenek karşısında özgün ve radikal bir kültürel reform gerçekleştirme çabası Türk Tarih Tezi'nin başarılı olmasını sağlayamamıştır.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E. (1956). "Tarih İlmi ve Atatürk", *Bellekten*, 20 (80): 571-584.
- Baar, M. (2010). *Historians and Nationalism East-Central Europe in the Nineteenth Century*, Oxford University Press, New York.
- Beşikçi, İ. (2016). *Türk Tarih Tezi "Güneş-Dil Teorisi" ve Kürd Sorunu*, İsmail Beşikçi Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Berger, S.; Donovan, M. & Passmore, K. (1999). "Apologias for the Nation-State in Western Europe since 1800". (Ed. Stefan Berger, Mark Donovan & Kevin Passmore), *Writing National Histories Western Europe since 1800*, ss. 3-14, Routledge Publishing, London.
- Berktaş, H. (1991). "Dört Tarihçinin Sosyal Portesi", *Toplum ve Bilim*, (54-55): 19-45.
- Copeaux, É. (1998). *Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Emre, A.C. (1956). *Atatürk'ün İnkılap Hedefi ve Tarih Tezi*, Ekin Basımevi, İstanbul
- Erganlı, B. (2006). *İktidar ve Tarih Türkiye'de "Resmî Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları., İstanbul.
- Esat Bey (2010). "Maarif Vekili Esat Beyefendinin Açma Nutku", *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Eyice, S. (1968). "Atatürk'ün Büyük Bir Tarih Yazdırma Teşebbüsü: Türk Tarihinin Ana Hatları", *Bellekten*, 32 (128): 509-526.

- Goldschmidt, A. Jr. (2002). *A Concise History of the Middle East*, Westview Press, San Francisco.
- Göker, M. (1938). “Türk Tarih Kurumunun İlmîğ ve İdariğ Faaliyetleri”, *Belleten*, II (5/6): 13-17.
- Günaltay, Ş. (1938). “Türk Tarih Tezi Hakkındaki İntikatlarn Mahiyeti ve Tezin Kat’i Zaferi”. *Belleten*, II (7/8): 337-365.
- Güran, K. (2016). *Kemalist Eğitimin Tarih Dersleri (1931-1941)*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Hasgüler, M. & Uludağ, B. (2000). “Türk Tarih Tezi ve Cumhurbaşkanlığı Forsu”, *Tarih ve Toplum*, 33 (197): 34-39.
- Heper, M. (2010). *Türkiye’de Devlet Geleneği*, Doğu Batı Yayınları, Ankara.
<https://www.turkocaklari.org.tr/>. (Erişim Tarihi: 10.04.2020).
- İğdemir, U. (1939). “Atatürk ve Belleten”, *Belleten*, III (10): 355-356.
- İnan, A. (1939). “Atatürk ve Tarih Tezi”, *Belleten*, III (10): 243-246.
- İnan, A. (2000). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- İnan, A. (2010). “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Karpat, K. (2007). *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi: 1876-1980*, İmge Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Kocatürk, U. (1987). “Atatürk’ün Tarih Tezi: Bir Uygarlık Beşiği Olarak Ortaasya”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III (9): 503-507.
- Köprülü, M.F. (2010). “Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumî Meseleler”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Lorenz, C. (1999). “Comparative Historiography: Problems and Perspectives”, *History and Theory*, 38 (1): 25-39.
- Özbek, N. (1997). “Zeki Velidi Togan ve Türk Tarih Tezi”, *Toplumsal Tarih*, 8 (45): 20-27.
- Saray, M. (2007). *Atatürk’ün Tarih Tezi*, Tarih Araştırmacılarımız ve Tarih Bilinci, Yeditepe Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Shaw, W. M. K. (2006). “Whose Hittites, and Why? Language, Archaeology and the Quest for the Original Turks”. (Ed. Michael L. Galaty & Charles Watkinson), *Archaeology Under Dictatorship*, ss. 131-153, Springer, USA.
- Sönmez, E. (2012). “Annales Okulunun Türkiye’deki Tarih Araştırmalarına Etkisi”, (Ed. Yahya Kemal Taştan), Mehmet Fuat Köprülü, ss. 253-265, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Şenoğlu, K. (2006). *Mayatepek Raporları Türk Tarih Tezi ve Mu Kıtası*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Türk Tarih Kurumu (2014). *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Togan, Z.V. (1981). *Umumî Türk Tarihi’ne Giriş*, Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Togan, Z.V. (2010) “Ortaasiya’da Kuraklık Meselesi”, *Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar Müzakere Zabıtları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Toprak, Z. (2011). “Âdem-Havva’dan Homo-Alpinus’a Eugene Pittard, Antropoloji ve Türk Tarih Tezi”, *Toplumsal Tarih*, 206: 16-29.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1939). “Türk Tarihi Yazılırken Atatürk’ün Alâka ve Görüşlerine Dâir Hatıralar”, *Belleten*, III (10): 349-353.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1984). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, İstanbul.
- Yeğen, M. (2012). “Türk Tarih Tezi, Köprülü ve Togan”, (Ed. Yahya Kemal Taştan), Mehmet Fuat Köprülü, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Zürcher, E.J. (2013). *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, İletişim Yayınları., İstanbul.